

Ipostaze ale vegetalului în spiritualitatea românească

Sabina ISPAS

Substanță dură, compactă sau fibroasă, de origine vegetală, formată din rădăcină, trunchi și ramuri ale copacilor, lemnul este „materie” prin excelență. Termenul, de origine latină - *lignum*, poate să desemneze copacul ca atare: el apare în denumirile populare ale unor specii de plante: *lemn-dulce*, *lemn-cîinesc*, *lemnul-domnului*. Când este folosit în expresii de tipul: *a rămîne ca de lemn*, *a înlemni* (*a rămîne de piatră*), *a fi de lemn* (*a fi insensibil*), el imprimă sentimentul de imobilitate, de rigiditate, de insensibilitate. Pe plan simbolic, pentru a exprima crucificarea lui Iisus, evenimentul care a schimbat traiectoria descendenților protopărinților căzuți în păcat și a dus la răscumpărarea omului, utilizăm sintagma „*astăzi s-a spînzurat pe lemn*”. În context ritualic și ceremonial, lemnul funcționează, în multe situații, ca substitut al corpului omenesc, ca, de altfel, majoritatea formelor de existență ale vegetalului¹.

În locurile în care esențele de copaci sînt bogate și variate, s-au dezvoltat așa-zisele *culturi ale lemnului*, în cadrul cărora s-au perfecționat tehnici de construcție și tehnologii mecanice care folosesc lemnul ca materie primă. Societățile a căror evoluție s-a fondat mai ales pe cultura lemnului, cum este cazul societății românești, au atins veritabile performanțe în ceea ce privește varietatea domeniilor de utilizare, cărora le sînt asociate, implicit, valori sacre și estetice².

Pădurea, spațiul în care se găsește cea mai mare concentrație de materie lemnoasă în copaci, grupați, de această dată, după compatibilitate și adaptare la diverse medii geografice, unește diurnul și nocturnul într-o țesătură de nuanțe semantice și de opțiuni comportamentale. În multe texte din mitologia antică și în anumite culturi, chiar în mituri mai apropiate de epoca modernă, pădurile sacre au

¹ Tony Brill, *Tipologia legendei populare românești* [Le catalogue typologique de la légende populaire roumaine] 1. *Legenda etiologică*. Prefață de Sabina Ispas. Ediție îngrijită și studiu introductiv de I. Opreșan, București, Editura Saeculum, 2005, *Vegetația* 10423-10946.

² *Atlasul etnografic român*. Coordonator: dr. Ion Ghinoiu. Volumul 1. *Habitatul*, București, Editura Academiei Române, Regia autonomă Monitorul Oficial, 2003; Volumul 3. *Tehnica populară. Alimentația*, București, Editura Academiei Române, 2008. (Academia Română, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”).

funcția de a marca teritoriile dincolo de care muritorii nu puteau trece fără a-și pune în pericol viața; ele ascundeau arbori sacri, unii având funcție de oracol, cărora, nu de puține ori, li se aduceau ofrande de sânge. Chiar și astăzi, în câteva tradiții populare românești, pădurea este percepută ca un spațiu ambivalent, de tranziție, locul în care se separă lumile, în același timp periculos și primitiv, dacă ești inițiat și cunoști legile după care funcționează această parte de natură care nu este lucrată. Doar eroul din poveste îndură proba de curaj atunci când își petrece noaptea în pădure. Aici, el încalcă tabuurile, agresează copacii rupând niște ramuri pentru a și le pune la pălărie, de exemplu, se luptă cu monștrii, adoarme și lasă focul protector să se stingă, apoi va înțelege mai bine valoarea și sensul luminii obținute prin aprinderea crengilor căzute sau rupte din copaci³.

Creaturile din legende au o influență foarte mare asupra unei părți a pădurii în care oamenii nu au voie să pătrundă: dacă vor pătrunde aici, ei vor trece prin pericole considerabile: Muma Pădurii, vicleană și rea, rănește, îmbolnăvește chiar ucide copiii mici, în timp ce ielele trezesc instincte erotice puternice în inima flăcăiandrilor care îndrăznesc să le iubească și care, de cele mai multe ori, plătesc cu sănătatea lor îndrăzneala de a se apropia, fizic, de asemenea creaturi diavolești. Uneori aceste creaturi au dimensiuni uriașe și sînt recunoscute după scoarța copacilor ce le acoperă corpul⁴. În poveștile românești întâlnim foarte rar, din cauza vechimii și implicit, a circulației lor reduse, motivul eroului care părăsește această lume și se ascunde în trunchiul unui copac sau a eroinei care, pînă la măritiș, sau pînă la prima sa dragoste, trăiește ascunsă într-un trunchi de copac protector (*Fata din dafin*).

Tot în pădure, ascuns de vegetație și protejat de trunchiurile înalte și groase ale copacilor, trăiește și luptă proscrisul, haiducul, protestatarul: acesta beneficiază de lumina și căldura ascunse în esențele lemnoase, se hrănește exploatarea resursele locului, vînind animale sau culegînd plante și recoltînd fructele comestibile. Pomul fructifer oferă omului prima sa hrană, chiar înainte de a-și procura carnea prin vînarea animalelor.

Copacul este simbolul vieții în mișcare, evolutive, imobilitatea, regenerarea și creșterea fiind asociate de asemenea simbolismului verticalității, tendinței de a

³ Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*. I-III, București, Editura pentru literatură, 1966; *Basme populare românești*. Antologie, cronologie, notă asupra ediției, reperi bibliografice și glosar de Iordan Datcu, Nicolae Constantinescu, A. Gh. Olteanu. Studiu introductiv de Nicolae Constantinescu, Vol. I-II, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2008.

⁴ Tony Brill, 2005, I, cap. *Fiziografia, toponimia și organizarea solului țării (Legende geografice și toponimice)* – 12256-12991; II, cap. *Spiritele naturale*: 13154-13286; *Spiritele pădurilor*: 13211-13239.

atinge cerul⁵. Un statut special este acordat pomului din grădina Edenului ale cărui fructe, mâncate de primii oameni, în ciuda interdicției formulate de către Creator, îi determină să cunoască „binele și răul” și, implicit, moartea. Un alt lemn, provenit din aceeași grădină, adus în această lume de apele potopului și lucrat sub forma crucii pe care Iisus a fost crucificat, după o legendă apocrifă, oferă omului posibilitatea de a fi răscumpărat din „*robia păcatului*” și de a dobîndi viața veșnică⁶. Copacul este purtătorul simbolic al experiențelor fundamentale ale omului: viața, moartea, și prin acestea, dobîndirea vieții veșnice.

Copacul constituie axa lumii care unește cerul, pămîntul și sub-pămîntul, fiind prin esență „*lemn viu*”. O bucată de lemn, tăiată dintr-un copac - bușteanul-, și care are diferite întrebuințări în activitățile zilnice ale țăranului și de asemenea în ritualuri, pare să fie înzestrat cu roluri și aptitudini sacre, exprimînd simboluri și alegorii nuanțate în sistemul de gândire al diferitelor religii sau confesiuni. S-a conservat pînă în secolul al XX-lea obiceiul de a aprinde un buștean în vatra sobei în ajunul Crăciunului, ca simbol al energiei divine care reprezintă lumina și chiar ca simbol al corpului pruncului-născut, Dumnezeu și Om, venit să răspîndească lumina cunoașterii și să arate calea mîntuirii. Simbolistica mai veche a bușteanului aprins în vatră cu ocazia anumitor posibile ceremonialuri care marcau solstițiul de iarnă, cînd soarele își recăpăta puterea și autoritatea, simbolistică atestată în majoritatea culturilor ce dețineau această informație în calendar, s-a desprins de primitivismul percepției evenimentelor sub forme concrete și s-a deplasat către o alegorie care reflectă gândirea teologică creștină⁷. Cîrja, bastonul din lemn purtat de colindători și de călușari, crengile înmugurite împodobite cu panglici și flori artificiale cu care copiii urează „*La mulți ani*” de Anul Nou, reprezintă semnul autorității și amintesc, simbolic, de cîrja episcopală, și prin aceasta, de toiagul din lemn de migdal al lui Aaron, care a înflorit într-o noapte, și de toiagul lui Moise.

Prima calitate a lemnului descoperită și folosită de către om este aceea că se aprinde și dă căldură și lumină. Lemnul este în mod constant asociat cu focul, un element fundamental în cosmogonii și în anumite sisteme filosofice, care la rîndul lui simbolizează, viața, puterea purificatoare, erosul dezlănțuit. Un vechi ritual, conservat în anumite stîne izolate, avînd un regim de viață arhaic, este aprinderea *focului nestins (viu)*. Îndeplinit doar de bărbați, acest act ritualic ancestral prin care, în urma frecării, lemnul uscat și putrezit se aprinde, strălucește și se încălzește,

⁵ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere, Volumul I, A-D, Editura Artemis, București, 1994, p. 124 -132.

⁶ Nicolae Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I-II, București, 1929, 1938.

⁷ Simeone Manguica, Căldariu Julianu, gregorianu și poporalu român [...], de..., Oraviția (Ungaria), editura autorului, Brașiovu, Tipografia Alexi, 1881; Sabina Ispas, *Comentarii etnologice asupra colindei și colindatului*, în *Sub aripa cerului*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 40.

degajă energie creatoare, vitală, regeneratoare, pare a reproduce legenda *păsării phoenix*, expresie a regenerării continue a propriei sale substanțe purtătoare de energie vitală, simbol al vieții veșnice care, transformată în vegetal uscat, putregai mort în aparență, face să izbucnească flacăra care întreține viața. Este vorba de un act profund sacru, dublat de o funcționalitate concretă: *focul viu*, păstrat cu grijă pentru a nu se stinge, este folosit de oameni pentru a îndeplini nevoile lor zilnice și asigură, în același timp, un spațiu purificat și protejat împotriva luptei cu demonii, prin gradul înalt de sacralitate acumulat, în calitate de purtător simbolic al energiei divine⁸. Focul nestins se asociază cu focul Noului și Vechiului Testament, expresie a energiilor ne-create și a rugului de jertfă: rugul aprins de pe muntele Sinai, care arde într-un tufiș(vegetal) și care nu se stinge niciodată, coloana de foc din deșert, flacăra de la Sfântul Mormînt care se aprinde de Înviere, focurile din Templu destinate jertfelor, focuri întreținute cu lemne după anumite reguli, etc⁹.

Calitățile complementare de a răspunde atât rigorilor impuse de caracterul sacru precum și a celor născute din implicarea în viața de zi cu zi a oamenilor, ca materie primă pentru construcția locuințelor, a uneltelor, a armelor etc., și chiar ca sursă de hrană, toate acestea sînt evidente în fiecare situație în care se lucrează lemnul, în calitate de materie primă, de-a lungul proceselor culturale complexe. Menționăm, de exemplu, locuința tradițională, spațiul privat reprezentat de cămin, cu toate bunurile a căror realizare se bazează pe întrebuințarea unei game bogate și variate de esențe lemnoase, de asemenea valorile particulare dobîndite de lemn în cazul construirii lăcașelor sfinte din lemn și a artefactelor care se găsesc în interiorul acestora, acolo unde sacrul este intens prezent, în spațiile de rugăciune, biserici sau schituri din lemn, presărate în majoritatea provinciilor românești și cunoscute drept modele exemplare în Maramureș, Moldova, Oltenia sau prin alte locuri.

La nivelul instrumentarului întîlnim dubla valență, avînd o conotație și mai subtilă, determinată de funcționarea într-un cotidian astăzi secularizat, și, prin aceasta, legat de spațiul și locul sacru. Mulțimii uneltelor și obiectelor utilizate în

⁸ Simion Florea Marian, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, Institutul de Arte Grafice, București, 1899; Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuți, 1903; Adrian Fochi, *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Ion Ghinoiu, *Vîrstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988.

⁹ Pr. Prof. dr. Dumitru Abrudan, diac. Prof. dr. Emilian Cornișescu, *Arheologie biblică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994; Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, 1994, p. 236-242; Episcopul Auxentios al Foticeei, *Lumina sfântă de Paști de la Ierusalim*. [...] Cu o Prefață de Episcopul Chrysostomos al Etnei și un Prolog de Arhimandritul Ioanichie Bălan. În românește de Vasile Birzu, Editura Deisis, Sibiu, 1996; Sabina Ispas, *The Symbol of Light in the Romanian Popular Tradition of Christmas*, în *Religiosita popolare. Tra antropologia e storia delle religioni*, Cluj-Napoca, 2002, p.145-154.

mod curent și lucrate din lemn, linguri, vase, etajere, mese, scaune, bănci rudimentare, etc – îi corespund structurile din lemn purtând o simbolistică specială: toate tipurile de ornamente și obiecte de cult folosite în biserici – strane, iconostase sculptate, icoane, cruci, candelabre, obiecte lucrate în esență de lemn, alese și folosite cu îndemînare după funcționalitatea pe care tradiția creștină le-a încredințat, tradiție conservată mai ales pe cale orală.

Ca o prelungire a relației sacre dintre om și vegetal, lemnul este o prezență constantă în cadrul ritualurilor funerare, de la sicriul în care se pune corpul răposatului pînă la stîlpul, crucea și bradul care veghează mormîntul; pomul (măr, păr, prun) împodobit și dat de pomană cu ocazia înmormîntării este tot lemn (verde). Bradului i se rezervă un moment special în timpul ritualului funerar, cînd copacul, doborît în urma unui ceremonial săvîrșit de către bărbați, este împodobit de femei care cîntă *Cîntecul bradului*¹⁰. Bradul folosit la nunți, cel care se pune în vîrfurile casei nou-construite, sau bradul care împodobește plugul cu care se cîntă colinde în ajunul Anului Nou, lăstarul (crenguța înmugurită) împodobit cu panglici și flori cu care copiii urează „La mulți ani” cu ocazia Anului Nou și ramurile verzi care se pun la ferestre și la ușile caselor, ale anexelor din curte în zilele de sărbătoare (Sf. Gheorghe, Armîndeni - 1 mai, considerat ca început al primăverii, Duminica Floriilor, etc.) sînt de asemenea părți de copac, de lemn verde, sinteză a valorii și a personalității vegetalului care nu s-a despărțit vreodată de dimensiunea lui sacră. Culegerea acestor fragmente de lemn impune omului un comportament ritualic care nu reprezintă doar expresia respectului arătat lemnului, ci și o atitudine care dovedește că omul are conștiința că a îndeplinit un act de sacrificiu, de răscumpărare față de vegetalul care îi înobilează existența și îi oferă multe deschideri pentru a-și exercita capacitățile sale creatoare¹¹. Lucratul lemnului este o activitate care cere o bună cunoaștere și îndemînare precum și o mare evlavie, un simț artistic și o viziune estetică deosebită.

¹⁰ Simion Florea Marian, *Înmormîntarea la români*. Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1892; Constantin Brăiloiu, „*Ale mortului*” din *Gorj*, Societatea Compozitorilor Români, Publicațiile Arhivei de Folklore, VII, 1936; Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *Cîntecul zorilor și bradului* (Tipologie Muzicală), Editura muzicală, București, 1988. (Colecția Națională de Folclor).

¹¹ *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului etnografic român*. Volumul I, *Oltenia*, București, Editura Enciclopedică, 2001; Volumul II, *Banat, Crișana, Maramureș*, București, Editura Enciclopedică, 2002; Volumul III, *Transilvania*, București, Editura Enciclopedică, 2003; Volumul IV, *Moldova*, București, Editura Enciclopedică, 2004; Volumul V, *Dobrogea, Muntenia*, București, Editura Etnologică, 2009; *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului etnografic român. Românii din Bulgaria*. Volumul I, *Timoc*, București, Editura Etnologică, 2010. (Academia Română, Institutul de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu”, Corpus de documente etnografice).

Anumiți arbori, cum ar fi bradul, stejarul, teiul, salcia, paltinul, pinul au determinări specifice. Aproape fiecare esență lemnoasă lucrată de mâna omului are una sau mai multe legende prin care se explică unele caracteristici care o fac utilă omului, cel mai adesea prin întâlnirea copacilor respectivi cu o personalitate care, la rîndul ei, se interpune între om și transcendent.

Bradul este numit și „*Pieptenele Sfîntului Petru*” pentru că s-a născut dintr-o scîndură crestată pe margini cu care însoțitorul lui Dumnezeu s-a pieptănat și, după forma acestei scînduri, Sf. Petru a acoperit cu „*piepteni verzi*” muntele golaș pe care îl traversa. Și cum diavolul voia să aibă el brazii (voia să usuce pădurea), a plantat cuie din fier în trunchiul acestora, însă Dumnezeu le-a înlocuit cu altele din lemn, cu cruce, bradul devenind astfel pomul lui Dumnezeu. Pe cînd se lucra la crucea lui Iisus, descoperindu-se motivul pentru care El a fost ucis, copacul a început să plîngă cu lacrimi de rășină¹². De atunci, bradul poartă în vîrf o cruce. În tradiția mai recentă, el este copacul care anunță tuturor bucuria nașterii lui Iisus, în zilele noastre majoritatea caselor fiind împodobite cu un *brad de Crăciun*.

Paltinul este un arbore la geneza căruia dracul a contribuit și el, însă Dumnezeu a pus semnul crucii la toate încheieturile și l-a luat sub protecția Sa. De atunci bisericile sînt făcute din lemn de paltin. Cornul, care este un lemn de esență tare, i-a spus lui Dumnezeu că ar vrea să atingă cerul cu vîrfurile lui¹³. Auzind aceasta, Creatorul l-a transformat într-o tufă umilă, dar cu lemn tare, pentru a ajuta stejarul. De aceea se folosește lemn de corn atunci cînd se fac anumite părți ale morii lucrate în lemn de stejar. Salcia este copacul care s-a transformat în pod pentru a o ajuta pe Sf. Fecioară să treacă apa în momentul în care, purtînd pruncul Iisus în brațe, fugea pentru a-și scăpa copilul de Irod; apoi, cînd Maica Domnului a început să-l caute pe Iisus și l-a găsit răstignit, salcia și-a întins ramurile sale pentru a-i oferi umbră. Aceasta a binecuvîntat-o și de atunci, acest copac crește pe marginea apelor. Vlăstarele sale sînt aducătoare de sănătate și exprimă bucuria, după ce au fost recoltate și binecuvîntate în Duminica Floriilor. Salcia ale cărei ramuri au fost folosite la biciuirea lui Iisus a devenit salcie plîngătoare și, de atunci, este cultivată pe morminte¹⁴. Pentru că nu a arătat bunăvoință față de Maica Domnului cînd aceasta căuta un loc pentru a naște „*copilul sfînt*”, frunzele plopului vor tremura fără încetare; părul, arinul, plopul sînt destinați să-ți piardă frunzele în timpul iernii pentru că au fost indiferenți la suferința celui care a fost răstignit pe muntele Golgota¹⁵. Din lemn de pin se fac cornuri de munte, fluiere, viori, timpane, pentru

¹² Tony Brill, 2005, tip 10425-10436.

¹³ *Idem*, tip 10440-10443.

¹⁴ *Idem*, tip 10476-10481.

¹⁵ *Idem*, tip 10464-10470.

că acest lemn este armonios, „răsunător” și rezistent. Când Iisus trecea prin Nazaret, s-a oprit sub un pin pentru a se răcori; pentru că frunzele sale erau prea mici și nu-i puteau oferi umbră, copacul a început a fremăta, frunzele păreau a scoate sunete aidoma unui cîntec, și Dumnezeu adormi. Când se trezi, rămurelele căzute la picioare au început să cînte ca un instrument muzical și copacul fu binecuvîntat să folosească la fabricarea instrumentelor muzicale¹⁶. Și teiul are acces la sacru, în calitate de purtător de mesaj, de mediator, lemnul său fiind folosit la realizarea icoanelor.

Această asociere constantă între sacru și secular în jurul celor mai importante esențe – mai ales cele care cresc în regiuni sălbatice – cărora voința divină, exprimată în diverse moduri, le consacră un rol și distribuie fiecărui copac o funcție cu scopul de a servi nevoilor omului, dovedește că există o inter-relație a ființei umane cu vegetalul, mai ales cu formele lui cele mai robuste, care pot fi lucrate și asupra cărora omul își poate exercita capacitatea sa creatoare.

Pomii fructiferi pe care oamenii îi cultivă în grădini au, conform textelor legendelor populare, o altă „soartă” chiar după ce au crescut în grădina Edenului. Protopărinții Adam și Eva trebuiau să se hrănească cu fructe și trebuiau să facă diferența dintre „pomul ispitei” și ceilalți pomi din Paradis. Mesajul, perceput superficial de Eva, ascunde un sens educativ profund și presupune un risc asumat care a depășit mult situația inițială în care se găsea primul cuplu de oameni.

Prin asociere cu vechea simbolistică a mărului în culturile arhaice ale Mediteranei sau Europei Centrale, în perioada medievală mărul a capătat reprezentativitate ca pom și ca fruct al iertării. Așa este prezentat în textele colindelor și în legendele Sf. Ilie.

În anumite texte lirice ritualice sau cultice se menționează, printre primele meserii, lucrul lemnului și prelucrarea fierului. Totuși, aceleași texte relevă că tăietorul de lemne este sortit unei munci obositoare, foarte puțin remunerată, pentru că el „chinuie”, prin diversele sale activități, lemnul viu (verde), vegetalul, copacul¹⁷.

Prin toate calitățile care îl definesc, lemnul dovedește a fi acumulat în el o înțelepciune și o cunoaștere care transcende omenescul.

Cercetările pe care le-am întreprins în ultimii ani asupra unor părți ale folclorului românesc tradițional și analizele făcute asupra unor texte ritualice sau cultice, prin care am încercat descifrarea mesajului creștin, presupus a fi „*ocultat*” în acestea, ne-au întărit convingerea că este vorba de o cultură fondată, în primul rînd, pe un sistem de asemănări om-vegetal cu o profundă bază teologică,

¹⁶ *Idem*, tip 10460.

¹⁷ *Idem*, tip 12076-12077.

doctrinară. Această cultură s-a emancipat foarte timpuriu de raportul cu totemul animal pentru a mai putea să se regăsească în documentele orale de referință ale acestei etape culturale arhaice, primitive.

În categoria vegetalului cu valoare simbolică, alegorică, cu funcție principală în ritual și cu o expresie excepțională în toate tipurile de texte literare, versificate sau în proză, se detașează cu autoritate, *copacul* (*lat. arbor,-is ; pomul < lat. pomus ; copacul – vezi alb. kopač*), concept și esență. Prezent în fondul de referință al marilor culturi și religii ale lumii, el concentrează, în cadrul fiecărui sistem particular, o sumă de caracteristici care îl fac să devină purtător al unor anumite semnificații ce conferă individualitate acestor culturi; de aceea, copacul, prin caracteristicile sale, ar trebui să constituie un capitol central al cercetărilor etnologice actuale românești, rolul lui ar trebui redescoperit și regândit în spiritualitatea românească, altfel de cum au făcut pînă acum precursorii, cu erudiție și cu tact. Elaborarea unui studiu concentrat asupra acestui subiect ar fi necesar, dar bogăția informațiilor și a datelor esențiale pentru analize este atît de mare astfel încît nu poate fi stăpînită cu ușurință. Am ales pentru această contribuție un text liric privind „dezbateră” dintre *un brad* și *un tei* sau *un plop*, creație pe care o considerăm mai recentă ca dată de apariție și ca mesaj transmis, dar care, în structura și apartenența sa categorială, înglobează vechi semnificații, devenind o expresie relevantă a dinamicii interne a culturii orale, mereu deschisă și adaptată să răspundă solicitărilor pe care evoluția grupului uman creator o impune.

Literatura Evului Mediu european a oferit un spațiu larg de manifestare creațiilor lirice pe care noi le numim „*dispute alegorice*”, cunoscute de asemenea în literatură cu numele latin de *altercatio*. Textele lirice respective aveau funcție în special didactică, dar și catehetică, dacă vom ține cont de o anumită tematică a acestora care se referă la confruntarea dintre suflet și trup, apă și vin (ca materie a Euharistiei) etc. Trecînd în registrul liric propriu-zis, literatura medievală occidentală oferă cititorilor texte lirice ale disputelor dintre flori, cum ar fi de exemplu: trandafirul, crinul, violeta, etc. Întîlnim un reflex al acestui gen pînă în zilele noastre, în lirica populară românească, în cîntecul tematic de dragoste, în care viitorii parteneri sînt prezenți și par a se înfrunta pentru a demonstra, fiecare, dreptul de autoritate asupra celuilalt sau pentru a-și testa puterea, calitatea și trăinicia sentimentelor. Acțiunea este mai mult decît un joc galant, confruntarea dintre protagoniști fiind însoțită de o serie de mertamorfoze alegorice prin care fata, precum și flăcăul caută să aibă un ascendent asupra partenerului: în timp ce

fata dorește să fie: trestie pe lac, răchită înflorită, flăcăul care o curtează se va transforma în seceră, bardă, plivitor¹⁸.

Substanța vegetală pe care femeia o alege ca echivalent al trupului făcut din „carne și sînge” va fi sfărîmată de forța uneltelor mecanice. Forța fizică, masculină, va tăia vegetalul și îl va domina. Credem că ne aflăm în fața unui text foarte vechi cu funcție ritualică, implicat în actele ceremoniale premaritale. Disputa are în centru o suită de metamorfoze alegorice menționate mai sus.

Cea mai semnificativă dispută medievală care se concentrează în jurul alegoriei sau a simbolisticii vegetalului și care a dat naștere unui grup tematic bine individualizat în versurile colindelor românești este cel care se raportează la sensul și la funcția tainelor. Această dezbatere teologică este, în opinia noastră, esența colindului numit în tipologia speciei *Disputa dintre vin, grîu și mir* (dintre floarea vinului, grîu și mir)¹⁹. Este o încercare de a „evalua”, după cum se spune în limbajul actual, importanța tainelor, în acest caz, a euharistiei și a mirungerii și, prin aceasta, rolul acestora în mîntuirea personală. Tipul se dezvoltă într-un perfect paralelism cu cel din *Originea grîului, vinului și mirului*²⁰.

Cele mai numeroase variante ale textului liric încep prin prezentarea unei mese cu patru colțuri, asemănătoare mesei din sfîntul altar, în formă de cruce, în mijlocul căreia se găsește o „față de masă din mătase” și, în prim plan, Dumnezeu și Fiul Său, înconjurați de sfinți și de îngeri. Aflate în jurul mesei sau în fața lui Dumnezeu așezat la masă, sau inscripționate pe potirul din mijlocul mesei, fiecare din cele „trei sfinte flori” își argumentează locul pe care îl deține între mistere: fără floarea mirului nimeni nu se creștinează, fără floarea vinului nimeni nu sărbătorește, fără floarea grîului nimeni nu se mîntuiește (este vorba despre pîinea euharistică, cea care oferă viață veșnică). Rolul lor este desemnat de Dumnezeu: „Și mie-m băteară/ Prin palme, prin talpe / Tot cue de fier, / Piroane oțel, / Pe un' le băteară, / Sângele curgeară, / Und' jos picară, / Vin roșu făceară / Și pe min' m-o-ncins / C-un brâu de măceș; / Pe un' mă-ncingeară, / Carnea culegeară, / Unde jos picară, / Spic de grâu făceară / Și-ncă-n cap mi-o pus / Cunună de spini, / Măruț măracini; / Pe un' mi-o puneară / Sudoarea curgeară, / Unde jos picară, / Mir sfânt făceară/ Săraci alergară / De să botezara / Și să-ncreștinara”²¹. Textele poetice ale acestui grup tematic al

¹⁸ Sabina Ispas, Doina Truță, *Lirica de dragoste. Index motivic și tipologic*, I, București, Editura Academiei R.S.R., 1985 – tipul B 414 – AIEF fg. 888 b, 1930, Mohu – Sibiu (Colecția Națională de Folclor).

¹⁹ Monica Brătulescu, *Colinda românească. The Romanian Colinda*. (Winter Solstice Songs), București, 1981, tip 151.

²⁰ *Idem*, tip 187.

²¹ *Sub aripa cerului*. Constantin Brăiloiu, *Colinde și cântece de stea*. Antologie de Sabina Ispas, Mihaela Șerbănescu, Otilia Pop-Miculi, București, Editura Enciclopedică, 1998, pp. 263-265, 277.

disputelor aparțin ritualului și nu au nici o legătură cu motivul metamorfozelor succesive; ele dispun de o bază teologică care se referă la conceptul de transsubstanțialitate și care se regăsește în mesajul și în funcția colindelor care țin de tipurile mai sus menționate. Vom asocia apariția acestui text poetic al colindului cu momentele istorice în care cultele creștine ale Europei - catolic, ortodox, protestant - își dispută principiile dogmatice referitoare la prezența și semnificația tainelor, mai ales după schisma de la 1054 și după răspîndirea reformei de după 1600. Faptul că românii erau informați și chiar participau la dialogul interconfesional european din această epocă este dovedit și de inițiativa boierului Nicolae Milescu Spătarul de a scrie și de a trimite spre publicare janseniștilor de la Port-Royal un studiu teologic redactat în latină, care va fi tipărit la Paris, intitulat *Manual sau Steaua răsăritului luminînd apusul, adică opiniunea bisericii răsăritene grecești, despre transsubstanțierea Domnului și despre alte controverse*.

În categoria tematică a confruntărilor în care s-au angajat materiile vegetale se încadrează de asemenea textele poetice despre disputa *bradului cu teiul*. Textele care fac parte din categoria cîntecelor propriu-zise au fost clasificate în *Indexul tipologic al poeziei lirice despre natură* și, uneori, în alte tipologii, cum ar fi balada familială²², alături de baladele epico-lirice *Mierla și Sturzul*, *Cucul și Turturica*, *Brumărelul*, ceea ce nu este adecvat, după opinia noastră. Cînd este vorba de texte lirice cu rol de colind, ele sînt grupate în tipul 152²³, alături de *disputa florilor* și *judecata florilor*. Frecvența atestărilor este redusă (9 variante consemnate în tipologia menționată a textelor de colinde). În *Indexul tipologic al cîntecului liric despre natură* redactat de Monica Brătulescu, index care se găsește în manuscris în Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu”, variantele textelor lirice consemnate sînt mai numeroase. Se dovedește astfel că în epoca în care cîntecele au fost culese predominantă era funcția lirică. Cele mai vechi variante consemnate sînt cele incluse în volumele: A. Pann, *O șezătoare la țară* (1841), O. Dumitrescu, *Cîntece naționale* (1859), Sim. Fl. Marian, *Poesii populare române* (1875) și G. Dem Teodorescu, *Poesii populare române* (1885), conform tipologiei menționate mai sus. La început, ele au avut, probabil, funcție ceremonială.

Credem că primul tip a avut, aproape în exclusivitate, funcția de cîntec liric menit a prezenta „disputa” dintre *brad* și *plop*, care voiau să stabilească care din cei doi este cel mai frumos din pădure. Frunzele plopului care cad toamna transformă acest copac în lemn golaș în timpul lunilor de iarnă²⁴. Plopul pare să fie vinovat de

²² Al. I. Amzulescu, *Balada familială. Tipologie și corpus de texte poetice*, București, Editura Academiei RSR, 1983 (Colecția Națională de Folclor).

²³ Monica Brătulescu 1981.

²⁴ AIEF, nr. 27187, 1963, localitatea Ulmeni, județul Călărași.

drama suferită prin pierderea podoabelor sale frunzoase, semn al vitalității și al puterii, precum și al utilității sale. Bradul îi este superior pentru că el constituie gloria munților și umbra mioarelor. Bradul manifestă o atitudine de superioritate față de plop mai ales pentru că este util omului, animalelor, întregii naturi. Caracteristicile acestei esențe lemnoase sînt explicate în textele sacre sau ale colindelor care le prezintă istoria. Există variante ale motivului 168: 168 A, 168 C²⁵. Maica Domnului face ca plopul, părul, arinul etc. să-și piardă frunzele în timpul iernii sau ca frunza plopului să tremure fiindcă aceștia nu i-au oferit ajutor cînd ea îl naștea pe Iisus, nici odihnă atunci cînd fugea să scape de persecuțiile lui Irod. Bradul, zada sînt copaci binecuvîntați pentru că Fiul Sfînt s-a născut la umbra lor, și a găsit odihnă și protecție împreună cu mama sa și cu Iosif: „*Luară-se și se duse/ Prin țărîlă ntr'aurite, / De oameni nepovestite, / La tulpina plopului / C'acolo la umbra lui/ Să-și stee, să-și odihnească / Și pe fiul său să-l nască/ Să nască mândru mpărat / Pe fân verde și uscat: / Dar ea nu s'a odihnit / Nici a naște n'a putut / De vâjiitul crengilor / De foșcătul frunzelor / Maica sfântă, cînd văzu / Că nu poate s'odihnească / Și pe fiul său să nască, / Blestemare-și blestema / Și din gură cuvînta: / - Fiu-o-ai tu, plop, blestemat, / Frunza ta să n'aibă stat / Nici pe ud nici pe uscat, / Frunza ta să n'aibă stare / Nici pe vînt, nici pe răcoare !*”²⁶ Textul cîntecului liric reproduce mesajul acestei legende versificate (în exemplul nostru avînd funcția de colind) după care atitudinea pe care plantele și animalele, creația în general, au avut-o în momentul nașterii lui Iisus a imprimat pe viitor trăsături distincte pentru specia respectivă. Modul în care materiile vegetale s-au implicat, încă de la început, în evenimentul întrupării, act esențial pentru viitorul omului, pentru mîntuire, este decisiv pentru pozițiile pe care ele le vor ocupa în relația ierarhică cu omul creator de cultură; pentru acest motiv utilitatea lor este des invocată în textul dezbaterilor. Omul va fi reprezentat, substituit, încorporat în vegetal și acesta trebuie să aibă calități particulare de sfințenie.

Cel mai complex text liric privind dezbaterile între copaci este cel privitor la „disputa” dintre brad și tei. Se dezbate aici o problemă mai complicată, mai apropiată de cea prezentată în colindul despre „dezbaterile celor trei sfinți”, pentru că se referă la prezența esențelor lemnoase în spațiul sacru și la modalitatea în care ele devin purtătoare de identități sacre (Iisus) sau avînd o viață spirituală exemplară (sfinții).

În cultura tradițională românească, bradul ocupă un loc de marcă prin semnificații, simbolică, valoare alegorică, și chiar prin mesaj teologic. Avînd

²⁵ Monica Brătulescu 1981.

²⁶ Sim. Fl. Marian, *Legendele Maicii Domnului*. Studiu Folkloristic de..., [Les légendes de la Sainte Vierges], București, 1904, p. 59.

evidente rădăcini într-un foarte vechi fond imagistic propriu culturilor dezvoltate din zonele temperate și nordic-europene, bradul capătă valorile sacre ale cedrului pe care Vechiul Testament îl prezintă ca pe arborele ales de înțeleptul Solomon să împodobească templul din Ierusalim, să fie așadar în jurul divinității supreme, să delimiteze spațiul în care va avea loc Teofania: „*Pereții templului i-a îmbrăcat pe dinlăuntru cu lemn de cedru, de la pardoseală pînă la tavan și căpriori; cu lemn de cedru i-a căptușit peste tot, iar pardoseala a făcut-o din scînduri de chiparos*”. Chiar despărțitura în care se găsea Sfinta Sfintelor era construită cu lemn de cedru²⁷. Esența lemnoasă din zona noastră, asemănătoare acesteia, era bradul. Bradul este prezent – împodobit, purtat, „cîntat”- în timpul săvîrșirii a două mari rituri de tranziție: căsătoria și moartea. S-au scris studii savante despre însușirea lui de a fi „substitutul” ființei umane în cadrul acestor momente de limită, de asemenea și despre funcția principală pe care o deține în cultura românească, de „pom al vieții”. Specialiștii au acordat un interes minor detaliului pe care noi îl considerăm esențial pentru desfășurarea procesului de transformare a semanticii sale, schimbare care s-a produs cel mai probabil, în primele secole creștine: conform tradiției populare românești, crucea pe care Iisus a fost răstignit era din lemn de brad (și probabil, mai recent, crucea ar fi fost din lemn-dulce). Creștinii se însemnează cu semnul crucii, folosind mîna dreaptă și atingîndu-și fruntea, umărul drept și apoi umărul stîng, ca semn concis al mărturisirii de credință într-un singur Dumnezeu în trei ipostaze. Este una dintre cele mai abstracte reprezentări ale crucii, prin care i se recunoaște puterea fără a apela la un obiect material, concret și dovedește o profundă cunoaștere teologică. Acest obicei pare să fie foarte vechi avînd rădăcini în timpul apostolilor. Tertulian menționează că în epoca sa creștinii se rugau la Dumnezeu făcîndu-și cruce. O legendă valahă ne povestește că în momentul în care crucea era cioplită, copacul „suferea”²⁸. Din textele așa-zisei „istorisirii minunate a lui Dumnezeu”, legenda Maicii Domnului căutîndu-și fiul, pe Iisus Hristos, aflăm că ea îl găsește, într-un sfîrșit, răstignit pe o cruce de brad, la porțile palatului lui Pilat. Bradul din care s-a cioplit instrumentul de tortură devine purtătorul trupului divin care a adus umanității, prin sacrificiu, iertarea păcatelor și viață veșnică, și, într-un final, devine el însuși pomul vieții, unul din pomii pe care Dumnezeu i-a sădit în grădina Edenului și pe care l-a făcut cunoscut protopărinților Adam și Eva. Bradul este pomul care are un contact direct cu sacrul, transcendentul, divinitatea și veșnicia.

²⁷ Biblia sau Sfinta Scriptură. Tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Justin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfintului Sinod, București, 1982: Regii, III, 6, 15 – 16).

²⁸ Tony Brill 2005.

În textul dezbaterii menționate, bradul este conștient de rolul său de purtător al sacrului în el însuși: „*Nalta mea tulpină / cine suntă mă spune / și te pociu supune; / că eă véra, iérna, / staă în codru verde, / frunđa'mă nu se perde. / Pe mine mă pune / pe la nunți în frunte, / cu podóbe multe; / Domniă și 'mpěrații / mă pună la paradă / (...)/ mă face și scânduri / sě asternă palate, / case luminate;*”²⁹. În legende, bradul este asociat cu activitățile pe care Dumnezeu le desfășoară în lume și, din acest motiv, el are ramuri cruciforme care împiedică dracul să se apropie de el (conform citatului anterior). Podoaba frunzelor sale mereu verzi este o replică la podoaba celorlalți arbori: aceștia se perpetuează prin fructul și sămînța pe care le conțin și prin reînnoirea periodică a frunzelor de-a lungul anului; bradul nu cunoaște aceste cicluri de imobilitate (toropeală asociată cu moartea) și de revitalizare (trezire la viața veșnică), el este purtător al imaginii persistenței, înscriindu-se în dimensiunea temporală a veșniciei.

Ca și în disputa florilor, menționată anterior, fiecare copac dovedește a fi avut un rol în răspîndirea, printre oameni, a autorității divine sau a existențelor exemplare.

Teiul are, la rîndul lui, acces la sacru, nu ca un substitut direct, ci ca un mediator, purtător de mesaj prin imagine. El îi răspunde bradului: „*icóne mă face / de mă ipsosece, / și mă zugrăvesce, / și pe mine scrie / cu văpseli frumóse / Isuse Christóse / la care se 'nchină / noróde și glóte, / némurile tóte.*”³⁰. Prezentarea, în textele menționate, a activităților celor care fac icoane și cruci, obiecte sfinte prin care se întreține contactul cu sfințenia, echilibrează, la nivelul ansamblului de texte lirice care conțin acest gen de dispută, mesajul conținut într-un alt tip de motiv al „istorisirii minunate a lui Dumnezeu”, cel în care ni se povestește modul în care meșterii contribuie, prin propria lor voință, fie la creșterea suferințelor pe care Iisus le îndură în drum spre răstignire, fie la alinarea calvarului. Maria îi întilnește, în căutările sale și, la fel ca în situația plopului pe care l-a blestemat pentru că nu i-a oferit un loc pentru a se odihni în timpul nașterii și nu a fost protejată atunci cînd era fugară cu pruncul Iisus, ea blestemă oamenii nemiloși să lucreze din greu pentru a-și cîștiga existența, în timp ce celor care au avut milă de suferința Fiului Său, le oferă o muncă ușoară și profitabilă: „*Și a mers și a călătorit, / Până ce s'a întîlnit / C'un meșter de lemn vestit, / Și ea cum l-a întîlnit, / Bună ziua că i-a dat: / - Bună ziua, meșter de lemn ! / Mulțumesc dumi-tale / Maică din cer luminată, / Maică sfântă preacurată !*”. Emoționat, meșterul de lemn mărturisește că l-a întilnit pe Iisus: „*La porțile lui Pilat / Pe cruce albă de brad. / Și ei că mi-au poruncit / Și*

²⁹ G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*. Culegere de..., București, Tipografia Modernă Gregorie Luis, 1885, p. 353.

³⁰ *Ibidem*.

bani mulți că mi-au plătit / Să-i fac crucea cea de brad / Și de ce ei m'o îndemnat / Și mi-o zis s'o fac mai mică / De aceea o făcui mai mare !...". Maica Domnului îl blestemă și îi zice: „ – Să lucrezi cu anul / Și să capeți banul !”³¹. Meșterul fierar, care fusese și el implicat în realizarea instrumentelor de tortură, mărturisește: „Și ei că mi-au poruncit / Și mulți bani că mi-au plătit / Să-i fac piroane de fier / Ca să i le bată în cap, / În talpe / Și în palme. / Și ei ori-cât m'au silit / Ca să le fac mai mari / Și mai tari, / Cu atâta eu le-am făcut / Mai mici și mai subțirele, / Că-mi era de Domnul jele !”. Maica Domnului îl binecuvîntează: „-Dare-ar bunul Dumnezeu / Și prea scump fiuțul meu / Să dai cu ciocanul / Și să capeți banul !”³². Printre primele meserii amintite în legătură cu evenimentul legat de procesul mîntuirii sînt cele privitoare la prelucrarea lemnului și prelucrarea fierului. Tăietorul de lemne este sortit să aibă o muncă trudnică, care nu aduce mari venituri, pe motiv că el chinuie vegetalul, substitut al omului și purtător de valențe sacre.

La sfîrșitul studiului nostru, vom menționa că în unele texte motivul disputelor a fost eliminat, păstrîndu-se motivul prin care activitatea omului legată de lucrul lemnului devine un act ritualic ce se interpune pentru a ușura contactul cu transcendentul³³.

Cei trei arbori au trei funcții bine definite. Bradul este substitutul corpului omenesc, crucea răstignirii, semnul mîntuirii și pomul vieții. Teiul este cel care ajută omul să intre în relație cu transcendentul oferindu-și propria substanță pentru a reda imaginea sacră. Plopul este un fragment din creație care devine simbol al trufiei și al insensibilității față de suferința omenească. În textele lirice analizate, cele trei esențe lemnoase nu sînt menționate în cadrul unor metafore simple sau alegorii. Ele devin substitute ale omenescului în trei ipostaze: divină, sfîntă și deschisă păcatului.

(Publicat în „Text și discurs religios”, nr. 3/2011, p. 375-392)

Traducere și adaptare a comunicării în limba franceză de prof. Cristian Popa.

³¹ Sim. Fl. Marian, 1904, p. 166, localitatea Fundu Moldovei, Suceava.

³² Idem, p. 167.

³³ AIEF: text fonogramă nr. 12078 c, localitatea. Dolhasca, județul Suceava, 1929; alte variante: text fonogramă nr. 3329 a, localitatea Gulia, județul Suceava, 1931; text fonogramă nr. 12856 a, localitatea Călărași, 1928; text magnetofon nr. 1631 II I, localitatea Făcăieni, județul Ialomița, 1959; informația nr. 3634, localitatea Crivățu, județul Călărași, 1939.

Bibliografie

- ****Basme populare românești*. Antologie, cronologie, notă asupra ediției, repere bibliografice și glosar de Jordan Datcu, Nicolae Constantinescu, A. Gh. Olteanu. Studiu introductiv de Nicolae Constantinescu, Vol. I-II, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2008.
- ****Biblia sau Sfânta Scriptură*. Tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Justin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, București, 1982.
- ****Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului etnografic român*. Volumul I, *Oltenia*, București, Editura Enciclopedică, 2001; Volumul II, *Banat, Crișana, Maramureș*, București, Editura Enciclopedică, 2002; Volumul III, *Transilvania*, București, Editura Enciclopedică, 2003; Volumul IV, *Moldova*, București, Editura Enciclopedică, 2004; Volumul V, *Dobrogea, Muntenia*, București, Editura Etnologică, 2009.
- ****Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului etnografic român. Români din Bulgaria*. Volumul I, *Timoc*, București, Editura Etnologică, 2010, (Academia Română. Institutul de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu”. Corpus de documente etnografice).
- Pr. Prof. dr. Abrudan, Dumitru, Diac. Prof. dr. Cornițescu, Emilian, 1994, *Arheologie biblică*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
- Al. I. Amzulescu, 1983, *Balada familială. Tipologie și corpus de texte poetice*, București, Editura Academiei R.S.R. (Colecția Națională de Folclor).
- Ovidiu Birlea, 1966, *Antologie de proză populară epică*, I-III, București, Editura pentru literatură, (Ediții critice de folclor – Genuri).
- Constantin Brăiloiu, 1936, „*Ale mortului*” din Gorj, Societatea Compozitorilor Români, Publicațiile Arhivei de Folklor, VII.
- Constantin Brăiloiu, Sabina Ispas, 1998, *Sub aripa cerului. Colinde și cântece de stea*. Antologie de Sabina Ispas, Mihaela Șerbănescu, Otilia Pop-Miculi, București, Editura Enciclopedică.
- Monica Brătulescu, 1981, *Colinda românească*, București, Editura Minerva.
- Tony Brill, 2005, *Tipologia legendei populare românești*. 1. *Legenda etiologică*. Prefață de Sabina Ispas. Ediție îngrijită și studiu introductiv de I. Oprișan, București, Editura Saeculum.
- Nicolae Cartoian, 1929, 1938, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I, II, București.
- Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, 1994, *Dicționar de simboluri*. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere, Volumul 1, A-D, București, Editura Artemis, pp. 124 -132.
- Episcopul Auxentios al Foticeei, 1996, *Lumina sfântă de Paști de la Ierusalim*. Cu o Prefață de Episcopul Chrysostomos al Etnei și un Prolog de Arhimandritul Ioanichie Bălan. În românește de Vasile Birzu, Editura Deisis, Sibiu.

- Adrian Fochi, 1976, *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densusianu*, București, Editura Minerva.
- Dr. Ion Ghinoiu (coord.), 2003, *Atlasul etnografic român*. Volumul 1. *Habitatul*, București, Editura Academiei Române, Regia autonomă Monitorul Oficial (Academia Română. Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”).
- Dr. Ion Ghinoiu (coord.), 2008, *Atlasul etnografic român*, Volumul 3. *Tehnica populară. Alimentația*, București, Editura Academiei Române, (Academia Română. Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”).
- Ion Ghinoiu, *Vîrstele timpului*, Editura Meridiane, București, 1988.
- Sabina Ispas, 2002, *The Symbol of Light in the Romanian Popular Tradition of Christmas*, în *Religiosita popolare. Tra antropologia e storia delle religioni*, Cluj-Napoca, pp.145-154.
- Sabina Ispas, Doina Truță, 1985, *Lirica de dragoste. Index motivic și tipologic*, I, București, Editura Academiei R.S.R. (Colecția Națională de Folclor).
- Maria Kahane, Lucila Georgescu-Stănculeanu, 1988, *Cîntecul zorilor și bradului* (Tipologie Muzicală), București, Editura Muzicală (Colecția Națională de Folclor).
- Sim. Fl. Marian, 1892, *Înmormântarea la români*, București, Editura Lito-Tipografia Carol Göbl.
- Sim. Fl. Marian, 1899, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, București, Institutul de Arte Grafice
- Sim. Fl. Marian, 1904, *Legendele Maicii Domnului*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl.
- Elena Niculiță-Voronca, 1903, *Datinile și credințele poporului român*, Cernăuți, Tipografia Isidor Wiegler.